

НЕМАЊА Д. РАДОВАНОВИЋ*
Средња школа „Краљица Јелена“
Рашка

УДК 316.4:351.77
Прегледни рад
Примљен: 10.08.2020
Одобен: 25.09.2020
Страна: 345-352

БЕКОВО ДРУШТВО РИЗИКА И COVID-19

Сажетак: Кризне ситуације већ дуже време у савременом свету представљају свакодневницу. Ризици су пренамножени у тој мери да су већ одавно кризе добиле своје студенте и специјалисте: кризне менаџере. Стварање „светског друштва ризика“ посредством друштвених промена које се одвијају под окриљем глобализације у свакодневницу уноси огроман спектар идеја и представа које коренито мењају живот и културу уопште. Глобализацијски токови су значајно допринели бржем ширењу корона вируса, ако су некада биле потребне године за планетарну експанзију болести, у случају овог вируса било је довољно месец дана. Са друге стране реакција појединаца и држава суочених са непосредном опасношћу је довела до успоравања глобализације. Да ли је довољно успорена да се може зауставити? Да ли ћемо из ове кризе изаћи као појединци и друштво спремнији да се носимо са ризицима и њиховом експлозијом? И може ли актуелни образац живљења проистекао из великих промена животних стилова да се трајније успостави?

Кључне речи: ризично друштво, глобализација, COVID 19 пандемија, криза, управљање

Уводни део

Суочавање човека са новим облицима ризика који су рођени из промена до којих је довела глобализација је свакодневна реалност. Једна од главних потешкоћа у суочавању са њима се огледа у томе што за разлику од ризика из прошлости, савремене ризике одликује комплексност која резултира потешкоћама у њиховој анализи. Број варијабли или фактора које је неопходно упознати и пратити не би ли се сагледала опасност, свакодневно расте, усложњавајући сам процес глобализације и доводећи у питање контролу тих ризика. Идеално тло за стварање многобројних ризика је управо оно на коме се већ дужи временски период ослања глобална економија и политика а које се може врло лако описати паролем: „учини друге зависним од себе“. Свет у коме се моћ мери по томе колико си неке потребе да би тај „живео“, а у крајњој ин-

* nemanja.radovanovic1@gmail.com

станци и „преживео“, и свет у коме се не одустаје од тог курса јер је питање курса „закопано“ испод хиљада ризика и криза са којима се носимо, је свет у коме глобалне кризе: еколошке, економске, здравствене могу довести до жестоког десетковања становништва. Актуелна глобална криза изазвана пандемијом COVID-19 износи на видело проблематичан карактер поменуте друштвене међузависности настале под утицајем глобалних процеса, иако се ту на егзистенцијалном нивоу ради само о зависности већине од мањине. У контексту нашег истраживања врло је занимљива дефиниција човека коју даје Фјодор Михајлович Достојевски када каже: „човек је биће које се прилагођава“. Историја је показала да ниво прилагођавања кореспондира нивоима кризе и субјективном осећају угрожености појединца. Да ли из актуелне угрожености може настати нешто што би довело до значајне промене по питању организације друштва и заузетог курса који се до сада показао непроменљивим? Да ли начин живота проистекао из актуелног прилагођавања има шансе да еволуира у трајнији, широко прихваћени *modus vivendi*?

„Друштво ризика“ и COVID-19

Живот у савременом добу изводи на сцену до сада невиђену везу појединца и опасности која се огледа у томе да се како Бек указује, „дијагноза опасности поклапа са увидом у неизбежну препуштеност опасности“. Па тако „угрожена судбина“ више није са „предзнаком беде“, већ са „предзнаком страха“ и није „традиционални реликт“ већ „продукт модерне“ на највишем степену развоја (Бек, 2001: 12). У савременом друштву ризик је постао унутрашња карактеристика начина живота. Ризици чији су карактер и природа такви да су наднационални, тешко предвидиви-прорачунљиви, прожимају цео систем. Може се рећи да основу Бекове теорије светског ризичног друштва чини идеја да све оно нежељено, непредвидиво, неизвесно, неочекивано што ризик производи, уједно и само постаје извор многобројних и разноврсних опасности, чиме се у крајњој инстанци доводи у питање рационална контрола друштва. Међутим, како се истиче: „не чини посебност светског ризичног друштва то што настају нове несигурности и опасности, већ то што се руши водећа идеја да се оне могу национално контролисати, и то не захваљујући пропустима него већем и бољем знању“ (Бек, 2011: 33). Другим речима Бек мисли да наши проблеми нису проистекли из пораза тј. из неуспеле модернизације, већ баш супротно, из наших победа тј. из модернизације која се на свом путу захуктала толико да је „опчинила“ човека и отргла се његовој контроли. Следствено томе он напомиње да ризици који долазе на свет долазе „мирним путем, под заштитом оних који брину о праву и реду“ (Бек, 2011: 46). „Светски ризик је инсценирање стварности светских ризика“ и управо разлика између ризика као могуће катастрофе и стварне катастрофе нас тера да се бавимо инсценирањем, „јер само оприсућивањем светских ризика будућност катастрофе постаје стварност“ (Бек, 2011: 25-26). Друштвене промене које проистичу из инсценирања ризика, из оприсућивања опасности у главама појединаца су огромне.

Оне прожимају и трансформишу основе друштвеног живота у свим областима, национално и глобално. Долази до трансформисања бројних институција услед уплива будућности у садашњост кроз однос појединца према опасности, до промене концепта, слободе, достојанства, правде, одговорности, друштвене рационалности, схватања појединца, његовог места и улоге, другим речима долази до опште културне промене. Са рађањем светског ризичног друштва долази до рађања мноштва нових идеја, норми, представа, страхова. У том смислу данас је у јавности постало уобичајено чути изјаве попут: „не целивај крст и икону у цркви, није безбедно; не улази у ту продавницу, газдин брат је оболео од вируса; причешће је безумно, зар се тим људима умире“, итд. Те нове идеје и осећања, рођене релативно скоро, задобиле су толику моћ да суштински угрожавају идеје и вредности које су се успостављале и рађале вековима уназад. „Ови страхови имају један посебно фаталан споредни ефекат. Особе или групе које су „ризичне особе“ или „ризичне групе“ (или их нешто начини таквим) сматрају се неособама“ (Бек, 2011 : 34). Стигматизација појединаца који се на било који начин доводе у везу са вирусом је нешто што је на делу свакодневно. Жигосање је на сваком кораку, свако ко је на неки начин повезан са zarazом сматра се или опасним или неодговорним без претходног информисања и обавештавања о чињеничном стању. Што је јаче убеђење да се неки појединац, условно речено „неодговорније понашао“ у условима опасности, то ће стигматизација бити већа. Поред тога, сведоци смо да се од појаве вируса говори о tzv. „кинеском вирусу“, чиме се имплицитно окривљује један народ за ширење болести а тиме се и дискриминишу људи на темељу расе. Предрасуде према људима Азијског порекла доживљавају свој boom. У таквом друштву сваки човек представља неку врсту ризика или ризик по нешто. „Ако нека група представља ризик, онда нестају особине које су је иначе обележавале и њу дефинише ризик. Она се маргинализује и прети јој искључење“ (Бек, 2011: 255). У таквом свету прорачунљивост ризика има моралну позадину, и она се огледа у томе да се могућа катастрофа случајно појави, а не под утицајем лоше намере“ (Бек, 2011: 31).

„Светски путници“ представљају категорију којој се у принципу не може приписати лоша намера, међутим иако логика светских путника и разлози путовања пре обуставе авиообраћаја и затварања граница у „првом таласу“ вируса, нису били освајачког, колонизаторског карактера, као што је то био случај са шпанцима и колонизовањем Латинске Америке у 15. и 16. веку када је посредством шпанских војника жаражен огроман број домородаца са трагичним исходом, њихово кретање је драматично убрзало ширење вируса у првим недељама након „boom-a у Кини. Највећи број земаља света одређује мере карантина онима за које се установило да су недавно путовали из области у којима су потврђени случајеви вируса. Сличне превентивне мере су постојале и раније познате као „бродски карантин“ и доношене су као „превентивне мере против епидемије великих богиња“ јер је поморски саобраћај тада представљао једно од главних средстава трговине, путовања и освајачких амбиција (Šuvaković, Baljošević, Obradović, 2014: 302). О утицају путника на ширење заразних болести сведочи и податак да је један човек почетком 1972. год, са

верског путовања, на Косово и Метохију донео вирус великих богиња што је до 14. марта исте године када је сератолошким анализама то и потврђено, великим богињама заражено више од 140 људи, пре свега на Косову, Новом Пазару, Чачку, Београду, и на северу Црне Горе.¹ Према томе „може се закључити да је глобализација великих богиња кроз историју омогућена напретком транспортационих средстава, било да су служила у рату, трговини, или у сврхе путовања...истовремено ерадикација великих богиња, званично проглашена 8. маја 1980, консеквенца је глобалне акције вођене од Уједињених нација (UN), почевши од 1959, са циљем комплетне елиминације ове болести са наше планете“ (Šuvaković, Baljošević, Obradović, 2014: 305).

Француски вирусолог, добитник Нобелове награде за физиологију и медицину 2008. год. за изоловање HIV вируса, Лик Монтање (Luc Montagnier) у интервју за телевизију „Si pјuz“ тврди да COVID-19 нема природно порекло. Наиме, после опсежног истраживања, нобеловац тврди да је дошло до манипулације овим вирусом. Он истиче да су у COVID 19 додате честице HIV вируса и да је прича о зараженим животињама на пијаци у Вухану, само „лепа“ прича. Он тврди да је вирус дело молекуларних биолога не улазећи у расправу о побудама и циљу тога, остављајући чак могућност покушаја производње вакцине против HIV-а.²

Може се рећи да су глобализацијске снаге довеле дотле да се при процени ризика више не може узимати само случајност у обзир, тј. и намера је постала једна од променљивих у једначини коју је човек сам „скувао“ и коју мора решити јер су улози подигнути до крајњих граница, улог је сам живот. У овом тренутку, пандемија COVID-а 19 је у људима оживела посебан страх и забринутост, јер је сценарио биолошког рата сада много јаснији многим. Неопходно је поменути „да се овакве пандемије могу искористити као облик биолошког рата или тероризма, што ситуацију чини много комплекснијом, а нарочито са безбедносног аспекта. Привлачност коришћења пандемија у ове сврхе је најалост огромна. Оне изазивају страх и панику више него било који други вид претњи, чак и уколико се узме у обзир нуклеарна претња или терористички напад. Истовремено, биолошким ратом може бити постигнуто убијање становништва без уништавања инфраструктуре“ (Ђурић, Стојадиновић, 2020: 122-123). Чињеница је да је глобализација допринела брзом ширењу корона вируса који се за месец дана раширио у планетарним размерама. Начин на који су светске владе реаговале на новонасталу кризу је пресудан за избацивање глобализације из колосека на којем смо је навикли и носили се са њом. Реакција влада је пресудна у смислу окретања хуманим вредностима, јер се још једном показало да демократске владе зависе од јавног мњења, које је у овом случају носиоц поменутих вредности. Пандемија COVID-а 19 је пробудила осећај заједништва и солидарности. Акције које се спроводе на нивоу Србије крећу се у дијапазону од: донирања новца и неопходних средстава институци-

¹ Детаљније: <https://www.bbc.com/serbian/lat/balkan-51875842>

Детаљније в. (Šuvaković, Baljošević, Obradović, 2014: 301-306)

² Детаљније: <https://www.021.rs/story/Info/Region-i-svet/240694/Francuski-virusolog-Covid-19-nastao-u-laboratoriji-nije-poznato-zbog-cega.html>

јама, бесплатних оброка за старије, израде маски како за грађане тако и за здравствено особље, уступања објеката на коришћење институцијама, новчане помоћи економски најугроженијим појединцима, па све до шетања кућних љубимаца чији су власници под мерама изолације. Црвени крст Србије истиче да су током ванредног стања, оброци из народних кухиња дељени на 372 дистрибутивна места, и да је истовремено на кућне адресе људи старијих од 65 година, којима је била наложена мера изолације свакодневно доношено 2225 оброка.³ Идеја волонтерског рада је оприсућена на терену, млади се организују: плаћају рачуне старијима, доносе намирнице, лекове, па чак и волонтирају у болницама помажући медицинским радницима.

У политичком контексту, на темељу поменутих вредности, у читавом свету долази до својеврсног буђења појединаца. Радници протестују и захтевају од својих послодаваца појачане услове безбедности и заштите. Тако су на пример радници Амазона (Amazon) у њујоршком складишту у „првом таласу“ вируса започели штрајк забринути за своје здравље. Крис Смалс (Chris Smalls), помоћник менаџера и организатор штрајка се пита: „Шта чекамо? Да неко умре?“⁴ У Србији синдикати траже од владе да сви радници за време изолације и лечења од корона вируса примају целу плату.⁵ Одговорност послодаваца се испољила као једна од најбитнијих реакција за спречавање ширења вируса. Са друге стране, било је и примера потпуног занемаривања питања безбедности по цену одржавања производње на одређеном нивоу. Ово питање је посебно битно јер „деловање након што је дошло до угрожавања безбедности и здравља запослених је поступак који је сам по себи штетан по све учеснике, државу (социјална давања, трошкови лечења и сл.), послодавца (утврђивање његове евентуалне одговорности, губитак доброг радника и сл.) и, најзад, по запосленог чија се безбедност и здравље нарушило (Шкорић, Јовановић, 2017:160).

Закључна разматрања

Донете мере о спречавању физичког контакта чувају животе али потресају темеље на којима је досадашњи живот добрим делом био ослоњен. Смањење броја контаката значи истовремено многоструко повећање проблема организације радног процеса, радне снаге, транспорта (како сировина тако и готових производа) и многих других облика сарадње и прожимања који у суштини чине „васкуларни систем“ глобализације. Оне земље које своје економске системе заснивају на таквом „васкуларном систему“ глобализације су економски и најпогођеније у читавом сплету догађаја. Тако је повезаност која је у блиској прошлости омогућавала лако и брзо функционисање, ефикасну производњу и продају добара и услуга, довела до паралишућег стања многе који су

³ Детаљније: <https://www.bbc.com/serbian/lat/srbija-52477799>

⁴ Детаљније: <https://www.srbijadanas.com/biz/posao/radnici-amazona-strajkuju-zbog-nedostatka-bezbednosti-za-vreme-pandemije-radimo-u-toksicnom-2020-03-31>

⁵ Члан 117. Закона о раду предвиђа да радници имају право на накнаду за време прекида рада а које су захтевали државни органи или послодавац. У истом члану се наводи да се таква обустава рада може тражити ради безбедности и заштите живота и здравља запослених и других лица.

као радници или потрошачи најбитнији део како малих домаћих компанија и предузећа тако и оних које функционишу на планетарном нивоу. Историја нам је показала да после сваке велике кризе, природне или изазване непосредним људским деловањем, јаз између богатих и сиромашних бивао све дубљи, нема индиција да ће у случају актуелне кризе бити другачије. Велики број малих предузећа пропада, њихов део тржишта ће преузети „велики“ који су опстали. По истраживању које су представили Смарт колектив и Форум за одговорно пословање, на око 85 одсто микро и малих предузећа Србије, пандемија ће имати негативан утицај. Смањење потражње за својим производима и услугама очекује 80 одсто анкетираних, док 30 одсто сматра да ће доћи и до смањења броја запослених. Преко 70 одсто предузећа очекује да ће осећати економске последице пандемије на пословање 6 месеци и дуже.⁶

Такође је чињеница да услед пандемије COVID-19 долази до успоравања глобализације и њених процеса. Понашање појединаца у контексту одговора на ширење заразе је задало снажне ударце глобалним процесима који су се чинили незауостављивим. Треба напоменути да је пандемија COVID-19 довела у питање Гиденсов став да ће спремност људи да заједнички решавају глобалне проблеме са временом бити све мања из разлога што ће у глобализујућем свету они бити упућени све више на личне проблеме тј. на проблеме у оквиру емоционалног живота. То је можда тачно за проблеме који „не куцају на врата“, попут, климатских промена, али вирус је на вратима свих. Када говоримо о реакцијама на поменуто „куцање“, поставља се питање колико би се појединаца понашало друштвено одговорно поштујући препоруке друштвених органа и институција (под претпоставком да су обавештени о непосредној опасности) да држава није интервенисала мером забране окупљања и полицијског часа? Процент таквих би вероватно био значајно мањи у односу на проценат оних који се понашају друштвено одговорно али тек након подстицаја заснованог на легитимној сили. Да ли све ово значи слом глобализације или бар његов наговештај? Мишљења смо да се то без свеобухватне економско-културолошке промене која у првој инстанци значи потпуно напуштање експлоатишућег односа према стварности не може десити. Још једна криза са несумњивим „потписом“ неолибералне логике. „Овде се враћамо на саме основе, криза је појачана дивљачким неолиберализмом и дубоким социо-економским проблемима. Знало се дуго времена да је пандемија врло вероватна. Схватило се раније да ће то вероватно бити пандемија корона вируса са малим модификацијама епидемије САРС-а која се појавила пре неколико година. Идентификовани су вируси, секвенционирани су према расположивим вакцинама. Лабораторије широм света су од тада радиле на заштити од потенцијалних пандемија. Тржишни сигнали нису то препознали. Своју смо судбину препустили приватним тиранијама, званим корпорације, које нису подложне интересима јавности. У овом случају великој фармацеутској индустрији ће нова крема за тело бити исплативија од вакцине која ће заштитити људе од потпуног униш-

⁶ Детаљније: <https://odgovornoposlovanje.rs/csr-koncept/analiza-posledice-pandemije-na-poslovanje-mikro-i-malih-preduzeca-u-srbiji>

тења“ (Čomski, 2020). „Модерни капитализам се разликује од свих ранијих облика економских система по својим ставовима према будућности“ (Гиденс, 2005:50). Капитализам који се „храни“ прорачунавањем ризика тј прорачунавањем будућих профита и губитака. Да ли актуелно стање може донети на један нов и убедљивији начин човеку сазнања на основу којих ће он настојати да се обрачунава са ризицима савременог доба озбиљније и систематичније? Они друштвени системи и државе које су и у прошлости услед сличних кризних ситуација надоградили своје подсистеме тако да штета не може бити иста ако се сценарио понови, вероватно ће то урадити и сада. Са друге стране оне државе које кроз овако сложену ситуацију пролазе фокусирајући се једино на дневне активности и проблеме док је парола која доминира у главама оних који су задужени за стратегије и вођство-„само да ово прође“, не само што неће спремнији дочекати неку нову кризу насталу из ризичног експеримента, већ ће урушити делове постојеће структуре јер појединац свакога дана све више на својој кожи осећа нефункционалности таквог система из контакта са институцијама које би требале да буду део решења а не део проблема. Оно што смо под теретом ове пандемије јасно уочили је мноштво проблема проистеклих из „наше“ неспособности или недостатка жеље да мало дугорочније посматрамо ствари. Поменимо само да је „обиље свега и свачега“ на полицама мегамаркета у „ првом таласу“ пандемије трајало свега десетак дана, и то је нешто што у крајње егзистенцијалном смислу не може а да не узбурка неке духове и стомаке. Знајући да број ризика свакодневно расте, поставља се питање како ћемо управљати ситуацијом експлозије непознатог ризика, као што је случај са COVID-19, када већ дуже време показујемо да нам је моћ управљања ризицима који су истражени и познати занемарљива?

Литература:

1. Bek, Urlih (2001): *Rizično društvo u susret novoj moderni*. Filip Višnjić, Beograd
2. Bek, Urlih (2011): *Svetsko izgubljeno društvo: u potrazi za izgubljenom sigurnošću*, Akademска knjiga, Novi Sad
3. Gidens, Entoni (2005): *Odbegli svet*, Stubovi kulture, Beograd
4. Đurić, Živojin - Stojadinović, Miša (2020): Pандемije i institucionalni izazovi u savremenom društvu, *Srpska politička misao*, br. 2/2020: 119-140. <https://doi.org/10.22182/spm.6822020.5>
5. Čomski, Noam (2020): *O korona virusu se sve znalo*, Poslednji pristup 07.08.2020.<https://www.rtvbn.com/3981262/noam-comski-o-korona-virusu-se-mjesecima-sve-znalo>
6. Škorić, Sanja – Jovanović, Vladimir (2017): Procena rizika i njen doprinos zaštiti bezbednosti i zdravlja na radu, *Kultura polisa*, год. XIV (2017) посебно издање 1, Novi Sad
7. Švaković, V. Uroš – Baljošević, Ž. Stevan - Obradović, V. Žarko (2014): Smallpox and globalization or the first achieved planetary goal, *Vojnosanitetski preglad*, Vol. 71 (3) :301-306. doi: 10.2298/VSP1403301S

BECK'S RISK SOCIETY AND COVID-19

Summary: Crisis situations have been an everyday occurrence in the modern world for a long time. The risks are exaggerated to such an extent that crises have long since acquired their students and specialists: crisis managers. The creation of a "global society of risk" through social changes that take place under the auspices of globalization brings into everyday life a huge range of ideas that radically change life and culture in general. Globalization trends have significantly contributed to the faster spread of the corona virus, if it used to take years for the planetary expansion of the disease, in the case of this virus, a month was enough. On the other hand, the reaction of individuals and countries facing imminent danger has led to a slowdown in globalization. The connection that in the recent past enabled easy and fast functioning, efficient production and sale of goods and services, has led to a paralyzing state of many who as workers or consumers are the most important part of small domestic companies but also those that operate on a global level. Is it slow enough to stop? Can the current situation bring a man tools that would help him to stronger and systematically oppose the risks of the modern age? Will we emerge from this crisis as individuals and a society more willing to deal with risks and their explosion? And can the current pattern of living resulting from major lifestyle changes be more permanently established?

Key words: risk society, globalization, COVID 19 pandemic, crisis, management